

Τά τελευταῖα χρόνια ἔχει γίνει ζωηρά αἰσθητό, κι ἔχει τονιστεῖ πολλές φορές, ὅτι μιά ἀπό τίς βασικές προϋποθέσεις τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης σ' αὐτή τή χώρα - ἴσως ἡ βασικότερη -, εἶναι μιά ριζική ἀνακαίνιση κι ἕνας ἐκσυγχρονισμός τοῦ συστήματος τῆς ἀνώτατης παιδείας. Τή θέση αὐτή ἀντικατοπτρίζει ἡ ἐξάρτηση τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν ἀπό τό 'Υπουργεῖο Συντονισμοῦ. Παρόμοια ἐξάρτηση καί ἀπό τό 'Υπουργεῖο Συντονισμοῦ προβλέπει ^{γικ} ^{πανεπιστήμια τῶ} τά νέα ^{πανεπιστήμια τῶ} νομοσχέδιο ἀνώτατης παιδείας πού ἀναγγέλθηκε τόν 'Ιούνιο τοῦ 1966.

Κανείς δέ θά ἦταν διατεθειμένος νά ἀμφισβητήσῃ τήν ἄμεση σχέση παιδείας καί οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης. Προτοῦ ὅμως παρθοῦν ὁποιαδήποτε νομοθετικά μέτρα, ὅπως π.χ. ἡ ρηξικέλευθη ἀπόφαση γιά τήν ἱδρυση τοῦ ΕΣΑΠΕ, μέσω τοῦ ὁποίου ἡ ἀνώτατη παιδεία καί ἡ ἐπιστημονική ἔρευνα πρόκειται νά ὑπαχθοῦν στά οἰκονομικά ὑπουργεῖα, πρέπει τό ὅλο θέμα νά ἐξεταστεῖ μέ μακροχρόνια προοπτική, ἐπειδή ἡ μαζική ἀνάπτυξη τῆς ἀνώτατης παιδείας πού σχεδιάζεται, καί τήν ὁποία ἔχει ἀπόλυτη ἀνάγκη ἡ χώρα, δέν ἀποβλέπει μόνο στά ἐπόμενα 10-20 χρόνια, ἀλλά θά ἔχει ἐπιπτώσεις σέ πολλές γενιές ἀπό δῶ κι ἐμπρός.

Θά πρέπει κατ' ἀρχήν νά γίνει σαφές ὅτι ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξη δέν εἶναι αὐτοσκοπός, ἀλλά ἕνας βασικός ἄμεσος στόχος στήν ὅλη προσπάθεια γιά τήν πολιτιστική ἀνάπτυξη κάθε ἔθνους, καί ὁ πρῶτος στόχος στήν περίπτωση τῆς 'Ελλάδας. 'Η ἀνοδος τῆς οἰκονομίας ἀποτελεῖ προϋπόθεση καί μέσο γιά τήν ἀνοδο τοῦ πολιτισμοῦ. 'Η ἀνώτατη ἐκπαίδευση ἀποτελεῖ μέ τή σειρά της προϋπόθεση καί μέσο γιά τήν οἰκονομική ἀνάπτυξη, ἀλλά εἶναι φανερό ὅτι αὐτός δέν εἶναι οὔτε ὁ μόνος οὔτε ὁ κύριος ρόλος της. 'Η παιδεία εἶναι αὐτοσκοπός, ἐπειδή ἀποτελεῖ ὕψιστο πολιτιστικό ἀγαθό. 'Επομένως, ὅσα περισσότερα μορφωμένα μέλη

έχει μιά κοινωνία, τόσο ύψηλότερο είναι τό επίπεδο του πολιτισμού της. Η τελευταία ανάλυση, λοιπόν, οί επιδιώξεις της παιδείας καί οί άπώτεροι στόχοι της ανάπτυξης συμπίπτουν. Γι' αυτό ο προγραμματισμός γιά τά νέα πανεπιστήμια, καί η νομοθετική κατοχύρωσή τους θά πρέπει νά γίνουν έτσι πού τά ιδρύματα αυτά καί νά συντελέσουν ούσιαστικά στην οικονομική ανάπτυξη, καί νά μήν εμπλακούν καί υποταγούν στό μηχανισμό της μόνιμα.

Οί παραπάνω διαπιστώσεις θά ίσχυαν καί στην περίπτωση πού η διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης θά γινόταν μέ ιδανικό τρόπο, δηλαδή από μιά γνήσια δημοκρατική κυβέρνηση, βάσει επιστημονικά συνταγμένου καί μακροχρόνιου προγράμματος. Στην περίπτωση της Ελλάδας δέν μπορούμε νά ελπίζουμε σέ κάτι τέτοιο. Η βραδυτάτη οικονομική πρόοδος πού σημειώθηκε από την ίδρυση του κράτους καί μετά είχε πάντα τό χαρακτήρα σπασμωδικών παραχωρήσεων της "καθεστηκυίας τάξεως" πρὸς τό λαό. Καί η κοινωνικοπολιτική δομή της χώρας δέν επιτρέπει νά ελπίζουμε σύντομα ριζικές αλλαγές. Τό περισσότερο πού μπορούμε νά ελπίζουμε είναι μιά κυβέρνηση από ένα κόμμα, πού νά μήν ελέγχεται πέρα ως πέρα από την καταστημένη αυτή τάξη, καί πού νά την πείσει κατά κάποιο τρόπο ὅτι πρέπει νά προσαρμοστεῖ, δηλαδή νά κάμει ούσιαστικές παραχωρήσεις, κλιμακωμένες μέσα σέ μιάν ὀρισμένη χρονική περίοδο, μέ βάση ένα πρόγραμμα ανάπτυξης πού θά συνεπάγεται ἀπαραίτητα ἀνακατανομή του ἔθνικου εἰσοδήματος καί καλύτερεψη της θέσης τῶν λαϊκῶν τάξεων. Τό κόμμα αυτό δέν ὑπάρχει σήμερα, κι ἂν ὑπάρξει στό ἐγγύς μέλλον δέ μπορεῖ νά προβλέψει κανείς οὔτε πόσο ἐπιτυχημένη θά είναι ἡ ^{επιρροή} του πάνω στό Καταστημένο - μπορεῖ π.χ. νά ἀπορροφηθεῖ ἀπό τό τελευταῖο -, οὔτε πόση θά είναι ἡ ζωή του μέσα στό πλαίσιο τῶν ἐσωτερικῶν καί διεθνῶν πιέσεων. Κάτω ἀπό μιά τέτοια κυβέρνηση ἡ ὑπαγωγή τῶν πανεπιστημίων καί του ἔργου τους σ' αὐτή, μ' ένα δλοκληρωτικό ὄργανο ὅπως τό ΕΣΑΠΕ, θά ἐπιτάχυνε ἀναμφισβήτητα τή διαδικασία

της ανάπτυξης. Μπορεί όμως κανείς να φανταστεί πόσο ^{τρομακτική} ~~λά~~ποτελέσματα θα είχε μια τέτοια υπαγωγή της ανώτατης παιδείας σε μια κυβέρνηση που εκπροσωπεί τα συμφέροντα του Καταστημένου. Η παιδεία είναι ο μόνος τρόπος να αποκτήσει κάποτε ο λαός συναίσθηση της δύναμής του και των δικαιωμάτων του. Αν δεν έχει κατορθωθεί τίποτα ως τώρα, είναι γιατί ~~ΕΚΕΦΧ~~ αυτή ελέγχεται ανέκαθεν από την ολιγαρχία. Ο θόρυβος εναντίον του Παιδαγωγικού Ίνστιτούτου, που έχει γίνει κάρφος στόν όφθαλμό της Δεξιάς, οφείλεται ακριβώς στο ότι, έντελως ξαφνικά, παρεμβλήθηκε ανάμεσα στις κατώτερες βαθμίδες της εκπαίδευσης και στην κυβέρνηση ένα ^{καθαρὰ} επιστημονικό όργανο προγραμματισμού και έποπτείας, που εμποδίζει τον απόλυτο έλεγχο της παιδείας από την ηγετική μειοψηφία. Για τή Δεξιά τό Ίνστιτούτο πρέπει να καταργηθεί. Αλλά ωστόσο υπάρχουν δυό τρόποι για να εξουδετερωθεί: με τή βίαιη εισαγωγή ανθρώπων πιστών σ' αυτήν μέσα στο Ίνστιτούτο, και με τήν εξουδετέρωση των αποφάσεων του Ίνστιτούτου από άλλα όργανα πιστά στο Καταστημένο (έπιτροπές κρίσεων διδακτικών βιβλίων, επιθεωρητές, άλλες υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας, και τελικά ο ίδιος ο Υπουργός με τό βέτο του). Τώρα, τά πανεπιστήμια απολαμβάνουν έναν όρισμένο βαθμό ανεξαρτησίας, έγγυημένης από τό Σύνταγμα, τουλάχιστον ως προς τό ακαδημαϊκό τους έργο. Καί πολύ σωστά άλλωστε, εφόσον καμιά κυβέρνηση δέ μπορεί να ισχυριστεί πως είναι ακαδημαϊκά σοφώτερη από τά πανεπιστήμια. Άλλο ζήτημα τώρα αν η ανεξαρτησία αυτή καταστρατηγείται ούσιαστικά, αφού τά πανεπιστήμια εξαρτιούνται οίκονομικά από τήν κυβέρνηση και για τήν τελευταία τους ακόμη δεκάρα, και αφού αυτή όρίζει τόν αριθμό των σπουδαστών χωρίς να λαβαίνει υπόψη της τίς εκπαιδευτικές και επιστημονικές δυνατότητες των πανεπιστημίων (και, τό χειρότερο, ούτε τίς πραγματικές ανάγκες της χώρας). ή αν τά πανεπιστήμια κάνουν κακή χρήση της μικρής ανεξαρτησίας τους. Η ουσία είναι ότι προς τό παρόν τουλάχιστο η κυβέρνηση δέν έχει τόν τρόπο να επέμβαίνει άμεσα στο διδακτικό έργο

τῶν πανεπιστημίων, ὅπως ἐπεμβαίνει στό ἔργο τῶν σχολείων (προγράμματα, βιβλία, ἐπιθεωρητές). Τά πανεπιστήμια ἐπομένως ἐνέχουν "δυνάμει" τεράστιο κίνδυνο γιά τήν καταστημένη τάξη, πού ὅμως ἀντιμετωπίζεται εὐκολώτατα μέ τήν ἀπορρόφηση τοῦ συνόλου σχεδόν τῶν καθηγητῶν ἀπό αὐτήν. Ἕνα ὄργανο συνεπῶς ἄμεσης ἐπέμβασης στά πανεπιστήμια, ὅπως τό ΕΣΑΠΕ, μπορεῖ νά ἀποβεῖ προσωρινά καί ἐξαιρετικά χρήσιμο μέ μία κυβέρνηση πού ἐπιδιώκει εἰλικρινά τήν ἀνάπτυξη, θά εἶναι ὀλέθριο ὅμως ὑπό διαφορετικές συνθῆκες, καί πάντως ὄχι ἐπωφελές στό ἀπώτερο μέλλον, ἀνεξάρτητα ἀπό τό χαρακτήρα τῆς κυβέρνησης.

Πρίν προχωρήσει ὅμως κανεῖς στήν ἐξέταση συγκεκριμένων προτάσεων γιά τό μέλλον τῆς ἀνώτατης παιδείας, εἶναι ἀπαραίτητο νά ἐξεταστεῖ ἡ σημερινή της κατάσταση καί οἱ βάσεις, πάνω στίς ὁποῖες στηρίχτηκε ἡ παιδεία καί ἀκόμη γενικότερα ὁλόκληρη ἡ πνευματική ζωή τοῦ ἔθνους, ἀπό τήν ἐποχή πού ἄρχισε νά διαμορφώνεται ἡ νεώτερη σύστασή του.

ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Ἡ παιδεία στήν
Τουρκοκρατία

1. Στούς τέσσερεις αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας ἡ ἐκκλησία, ὡς τό μόνο πνευματικό ἴδρυμα τοῦ Ἑθνους, ἦταν καί ἡ μόνη ὑπεύθυνη γιά ^{ἐμφαίνει} ὁλόκληρη τήν παιδεία πού προσφερόταν στούς ὑπόδουλους. Αὐτό δέ/ᾧτι εἶχε ἀναλάβει τή συστηματική μόρφωση τοῦ συνόλου τους, ἀλλά μόνον ὅτι κατόρθωνε νά δώσει ἐκκλησιαστική παιδεία σ' ἓνα πολύ μικρό ποσοστό νέων πού, κυρίως, προορίζονταν νά τήν ὑπηρετήσουν. Ἐκτός ἀπό τίς πασίγνωστες Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή, Ἀθωνιάδα καί Πάτμου, ἀπό τό 18ο αἰῶνα λειτουργοῦσε ἓνας σχετικά ἀξιόλογος ἀριθμός σχολείων στά σπουδαιότερα κέντρα, ὅπως π.χ. τά Γιάννενα, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Σμύρνη, ἡ Χίος, ἡ Τριπολιτσά, κτλ.

2. Ὁ χαρακτήρας τῆς παιδείας αὐτῆς ἦταν φυσικά διαμορφωμένος ἀπό τίς ἀντιλήψεις, τό δόγμα, καί γενικά ὁλόκληρη τήν κοσμοθεωρία τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἡ κοσμοθεωρία τῆς αὐτῆς δέν εἶχε ροσσθά διαφορά ἀπό τήν ἐπίσημη ἰδεολογία τοῦ Βυζαντίου, ἡ ὁποία εἶχε μείνει βασικά ἀμετάβλητη ἀπό τά ἔνδοξα χρόνια τῆς αὐτοκρατορίας ὡς τήν ἀρχή τοῦ 19ου αἰῶνα, στή μορφή πού τή διατήρησε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο μετά τήν Ἀλωση.

Ἡ βυζαντινή
κοσμοθεωρία

3. Ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς βυζαντινῆς ἰδεολογίας ἦταν ἡ πίστη σέ μιά ἐνιαία χριστιανική ρωμαϊκή αὐτοκρατορία, πού ἀγκάλιαζε στά ὅριά της ὅλη τή Χριστιανοσύνη, καί πού ἡ κυβέρνησή της ἦταν τό γήινο πανομοιότυπο τῆς οὐράνιας βασιλείας. [Τό θέμα ἔχει ἀναπτυχτεῖ, ἀνάμεσα σέ ἄλλους, καί ἀπό τούς F. DOLGER, O. TREITINGER, L. BREHIER, N. H. BAYNES, C. MANGO.] Οἱ χριστιανοί

βάρβαροι τῆς Δύσης ἦταν κατ' ἀρχήν ἀμελητέα ποσότητα γιά τήν Κων/λη, ἀλλά ἀκόμη καί μετά τό σχίσμα καί τό σχηματισμό ἰσχυρῶν βαρβαρικῶν βασιλείων, ὁ κόσμος αὐτός ἐξακολουθοῦσε νά ἀγνοεῖται ἀπό γεωγραφική μυωπία καί μαχητική ἐχθρότητα πρὸς τόν καθολικισμό. Οἱ τύχες, λοιπόν, τῆς (Ἀνατολικῆς) Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἀποτελοῦσαν τώρα τήν κύρια φροντίδα τῆς Θείας Πρόνοιας, ὅπως στά χρόνια τῆς Παλιᾶς Διαθήκης οἱ τύχες τοῦ Ἰσραήλ. Καί τόν ἴδιο ρόλο πού ἐπαιζαν γιά τοὺς Ἰσραηλίτες οἱ Αἰγύπτιοι καί Ἀσσύριοι, ἐπαιζαν γιά τοὺς βυζαντινοὺς οἱ Πέρσες, οἱ Σλάβοι καί οἱ Ἀραβες (καί ἀργότερα οἱ Τούρκοι) — ἦταν μ' ἄλλα λόγια τὰ ὄργανα τιμωρίας καί ἐπαναφορᾶς στό δρόμο τῆς εὐσέβειας. Ὅπως ἀποκαλυπτόταν ἀπό τίς προφητεῖες τοῦ Δανιήλ καί τοῦ Ζαχαρία, ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας θά γνῶριζε τέσσερις παγκόσμιες αὐτοκρατορίες: τῶν Ἀσσυρίων, τῶν Περσῶν, τῶν Μακεδόνων, καί τῶν Ρωμαίων. Ἀπόδειξη ὅτι ἡ Ρωμαϊκή — καί Ρωμαϊκή φυσικά ὀνομαζόταν καί θεωροῦνταν ἀπό τοὺς πολίτες τῆς ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία — θά ἦταν ἡ τελευταία ἀπ' ὅλες, ἀποτελοῦσε καί τό γεγονός τῆς ἐνσάρκωσης τοῦ Χριστοῦ στά χρόνια τοῦ πρώτου τῆς αὐτοκράτορα, τοῦ Αὔγουστου. Ὁ τελευταῖος τῆς αὐτοκρατορίας θά ἐκλεινε τόν κύκλο τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης νικῶντας τοὺς Ἰσραηλίτες καί καταθέτοντας τήν κορώνα του στήν Ἱερουσαλήμ. Ἀπὸ τῇ στιγμή ἐκείνῃ θ' ἀρχιζε ἡ βασιλεία τοῦ Ἀντίχριστου, τήν ὁποία θά κατέλυε, ὕστερα ἀπὸ ἓνα σύντομο χρονικό διάστημα, ἡ Δεύτερη Παρουσία, γιά ν' ἀκολουθήσει ἡ ἀνάσταση τῶν νεκρῶν καί ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ. [βλ. C. MANGO, JOURNAL OF WARBURG INSTIT., 1965, σσ. 30-Ι, ὅπου καί βιβλιογραφία.]

4. Μέσα στό πλαίσιο αὐτῆς τῆς ἐρμηνείας τοῦ παρελθόντος καί τοῦ μέλλοντος ἡ Κων/λη κρατοῦσε τήν κεντρικὴ θέση. Αὐτὴ ἦταν τώρα ἡ Νέα Ρώμη καί ἡ Νέα Ἱερουσαλήμ, πού κάτω ἀπὸ τήν προστασία τῆς Θεοτόκου διατηροῦσε ὅλα τὰ ἱερά κειμήλια τῆς χριστιανοσύνης:

τόν Τίμιο Σταυρό, τό 'Ακάνθινο Στεφάνι, τά Καρφιά, τόν Σπόγγο καί τόν Κάλαμο, τό χιτώννα τῆς Θεοτόκου, καί χιλιάδες ἄλλα πολύτιμα λείψανα, ἀπό τόν Ήλεκυ τοῦ Νῶε καί τή ράβδο τοῦ Μωυσῆ ὡς τά δόντια τοῦ 'Αγίου Χριστοφόρου καί τά φρύδια τοῦ 'Ιωάννη τοῦ Βαπτιστῆ. [βλ. N. H. BAYNES, 'THE SUPERNATURAL DEFENDERS OF CONSTANTINOPLE', ANALECTA BOLLANDIANA, τόμ. 67, 1949, σσ. 165 κ.ἔ. P. Riant, DES DÉPOUILLES RELIGIEUSES ENLEVÉES A CONSTANTINOPLE AU XIII SIECLE PAR LES LATINS, PARIS 1875, σσ. 177 κ.ἔ.]

5. Δέν ὑπάρχει φυσικά ἀμφιβολία ὅτι ἕνας τέτοιος τρόπος σκέψης ἦταν στατικός καί δέν ἐκλείνε μέσα του τήν παραμικρή δυνατότητα προόδου, οὔτε κἀν ἄλλο κίνητρο δράσης ἐκτός ἀπό τήν ἀνάκτηση τῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ παρελθόντος. Οἱ Βυζαντινοί συμφωνοῦσαν ὅτι τά ~~πρῶτα~~ λαμπρότερα ἀπ' αὐτά τά ἐπιτεύγματα εἶχαν πραγματοποιηθεῖ στά χρόνια τῆς πρῶτης χριστιανικῆς αὐτοκρατορίας — τό Χρυσό Αἰῶνα τῆς ἱστορίας τους — τήν ἐποχή τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου καί τοῦ 'Ιουστινιανοῦ. Στόν καιρό τους ἔζησαν οἱ Πατέρες τῆς 'Εκκλησίας καί οἱ 'Υμνογράφοι, ἐνῶ τά ὅρια τῆς αὐτοκρατορίας ἔγιναν εὐρύτερα ἀπό κάθε ἄλλη φορά. 'Η ἀνάκτηση τῆς κληρονομιάς τοῦ Κων/νου ἀποτελοῦσε τόν ἀντικειμενικό σκοπό κάθε φιλόδοξου αὐτοκράτορα ὡς τό 12ον αἰῶνα, ἐνῶ δλόκληρη ἡ πνευματική δημιουργία τῶν μεταγενέστερων περιόδων περιοριζόταν στό νά μιμεῖται τά πρότυπα πού δημιουργήθηκαν ἐκείνη τήν περίοδο.

ἀνθελληνικότητα
τοῦ Βυζαντίου

6. Τῆς νοοτροπίας αὐτῆς φυσική συνέπεια ἦταν ἡ παντελής ἔλλειψη ἐνδιαφέροντος γιά τήν ἀρχαία 'Ελλάδα. Γιά τήν ἀκρίβεια μάλιστα ἡ στάση τους ἀπέναντι στήν ἀρχαία 'Ελλάδα δέν ἦταν μόνο ἀδιάφορη, ἀλλά καί ἐχθρική. 'Η ἐχθρότητα τῶν Βυζαντινῶν πρὸς τήν 'Ελλάδα δέν ἀμφισβητεῖται ἀπό καί τήν ἀνεπηρέαστη ἀπό πολιτικές σκοπιμότητες ^{συγχρονη} ἐπιστήμη. 'Ακόμη καί ὁ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν κ. Ν. Β. Τωμαδάκης,

ὁ ὁποῖος γιὰ "λόγους πρακτικῆς ἀνάγκης" δέχεται τὸ συμβιβασμὸ τῶν ἔννοιῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀναγκάζεται νὰ ἀναγνωρίσει στὸ βιβλίο του Εἰσαγωγή εἰς τὴν βυζαντινὴν φιλολο- γίαν, ὅτι: "Ὁ Χριστιανισμὸς ὑπῆρξε πολέμιος κατὰ κύριον λόγον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς ζωῆς καὶ ὡς σκέψεως. Ἐβλεπεν εἰς αὐτόν ἐλευθέραν τὴν ἁμαρτίαν ὅχι μόνον εἰς τὴν καθ' ἡμέραν πράξιν ... ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ^{φιλέρευνον} φτεκευθερον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἤγεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν· τὸ ὅτι διὰ τοῦς Ἑλληνας ἡ ἀλήθεια δέν ἦτο σταθερά καὶ ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλλ' εὖρημα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας τοῦτο δέν συνεχώρει ὁ Χριστιανισμὸς ... Τὸ ὄνομα Ἑλλην ταχύτατα συνέπεσε μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ εἰδωολά- τρης, μὴ χριστιανός, καὶ συχνότατα εἰς τὰ συναξάρια λέγεται περὶ μαρτύρων ἡ πατὴρ μὲν Ἑλληνας, μητὴρ δὲ Χριστιανῆς" (καὶ ὅταν πρό- κειται περὶ Εὐρων μὴ ἑλληνοφώνων!). Ὁ ἴδιος συγγραφέας τονίζει ὅτι οἱ βυζαντινοὶ Πατέρες μόνο "χάριν τῆς ρητορικῆς ἐμελέτησαν τοῦς Ἑλληνας συγγραφεῖς ... Ἐπομένως ἡ προσέγγισις πρὸς τὸν Ὅμηρον, τοῦς τραγικοὺς, τὸν Πίνδαρον, τὸν Πλάτωνα, τοῦς κατ' ἐξο- χὴν ποιητάς, δέν εἶχε νὰ τοῦς δώσει σχεδὸν τίποτε εἰμὴ μόνον μυθο- λογούμενα ἀποκρουστικά καὶ ψευδῆ" (Εἰσ. εἰς τὴν βυζ. φιλ., Ἀθῆναι 1952, σσ. 16-7).

7. Ἐξάλλου καὶ ὁ ἴδιος ὁ Φώτιος, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνομαθὴς λόγιος τοῦ Βυζαντίου, δίνει τὸ μέτρο τοῦ ἐνδιαφέροντός του γιὰ τὰ κλασικὰ γράμματα, ὅταν, στὴ Βιβλιοθήκη του, ἀφιερώνει στὸν Ἡρό- δοτο τὸ 1/70 τοῦ χώρου ποὺ ἀφιερώνει σὲ κάποιο μοναχό Ἰώβ, ποὺ εἶχε γράψει μιά πραγματεία περὶ Ἐνσαρκώσεως· ἐνῶ ὁ μεγαλύτερος ποιητὴς τοῦ Βυζαντίου, Εὐμανὸς ὁ Μελωδός, ἀποδοκιμάζει/ ^{γλαφυρότατα} τοῦς ἑλ- ληνες συγγραφεῖς μὲ τοῦς στίχους: "Τί φουσῶσι καὶ βομβεύουσιν / οἱ Ἑλληνες; / Τί πλανῶνται πρὸς Πλάτωνα; / Τί Δημοσθένην στέργουσι / τὸν ἀσθενῆ; / Τί Πυθαγόραν θρυλλοῦσι / τὸν δικαίως φημιθέντα;" Ἀκόμῃ καὶ οἱ περίφημοι "ἑλληνιστῆς" τοῦ IIου αἰῶνα ἀντιμετώπιζαν

τό δίλημμα: "Τίς στοιχίζει κρεῖττον Εὐριπίδης ἢ Πισίδης;"

Ἐπιβίωση Βυζαντινι-
μοῦ στήν Τουρκοκρατία

8. Ἡ στάση αὐτή ἀπέναντι στό ἑλληνικό πνεῦμα διατηρήθηκε ἀμετάβλητη ἀπό τήν Ἐκκλησία στούς αἰῶνες-πού-ἀκολούθησαν-τήν-κα αἰῶνες δλόκληρους

καί μετά ἀκόμη ἀπό τήν κατάρευση τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ ἄνθρωπος πού γεφυρώνει τή μετάβαση ἀπό τό Βυζάντιο στήν Τουρκοκρατία εἶναι ὁ Γεννάδιος Σχολάριος, ὁ πρῶτος πατριάρχης μετά τήν Ἀλωση. Ὅπως ὅλοι οἱ πνευματικοί ἡγέτες τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Βυζαντίου, ὁ Σχολάριος βρέθηκε κι αὐτός στή δύσκολη θέση τῆς ἀνάγκης νά διαλέξει ἓνα ἀπό τά δυό: νά ἀναγνωρίσει τή χρεωκοπία μιᾶς φιλοσοφίας νοοτροπίας, πού θεωροῦνταν ἀξιωματική ἐπί τόσους αἰῶνες, καί νά στραφεῖ πρὸς τή μισητή Λύση· ἢ νά μείνει πιστός στήν παράδοση καί νά δεῖ τήν πτώση τῆς Πόλης σάν τήν μοιραία ἔναρξη τῆς βασιλείας τοῦ Ἀντίχριστου, πού ἔφερνε πολὺ κοντά τό τέλος τοῦ κόσμου καί τή διακρίωση τῶν πιστῶν. Πολλοὶ βυζαντινοὶ λόγιοι διάλεξαν τήν πρώτη λύση καί κατάφυγαν στήν Ἱταλία, ὅπου ἀπορροφήθηκαν ἀπό τό ἰσχυρό ρεῦμα τῆς Ἀναγέννησης. Ὁ Σχολάριος, τοῦ ὁποῖου ἡ στάση ἐκφράζει τήν πίστη τῆς μάζας τοῦ λαοῦ, διάλεξε τή δεύτερη. Αὐτή ἡ ἐσχατολογικὴ πεποίθηση στόν τελικό θρίαμβο τῶν πιστῶν εἶχε καθαρὰ μεσαιωνικό χαρακτήρα. Ἦταν μ' ἄλλα λόγια ἡ ἴδια ἡ βυζαντινὴ κοσμοθεωρία, χωρὶς τήν αὐτοκρατορία. Γιατί ὁ μαρμαρωμένος βασιλιάς δέ θ' ἀργοῦσε νά ξυπνήσει καί νά διώξει τοὺς ἄπιστους, τερματίζοντας μ' αὐτό τὸν τρόπο τή βασιλεία τοῦ Ἀντίχριστου καί ἀνοίγοντας τό δρόμο τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ.

9. Στό μεταξύ καθῆκον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, πού ἀποτελοῦσε τώρα τήν κεφαλὴ τοῦ ἔθνους, ἦταν νά διαφυλάξει ἀμόλυντη τή μόνη σωστὴ ὁρθόδοξη πίστη τῶν Ἑπτὰ Συνόδων, ὅχι μόνο ἀπό τὴν κίνδυνο τοῦ ἀπειλὴ τοῦ ἐξισλαμισμοῦ, ἀλλὰ καί ἀπό τή φθοροποιὰ ἐπίδραση τοῦ καθολικισμοῦ, ἀργότερα τοῦ Λουθηρανισμοῦ καί Καλβινισμοῦ, καί τέλος τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης, τοῦ μασωνισμοῦ, τῆς

γαλλικῆς φιλοσοφίας καί τοῦ ἀνανεωμένου ξαφνικά ἐνδιαφέροντος γιά τήν ἀρχαία Ἑλλάδα στήν Εὐρώπῃ τοῦ Διαφωτισμοῦ. Τίς παραμονές ἀκόμα τῆς Ἐπανάστασης ὁ σχολάρχης τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας Σέργιος Μακρᾶτος, πού προσαγορευόταν "ταμεῖον πάσης ἐπιστήμης", ἀνάλαβε νά ἀνασκευάσει τή θεωρία τοῦ Κοπέρνικου — ἀλλά καί, του παρεμπιπτόντως, τοὺς νόμους τοῦ Νεύτωνα — μέ τό "Τρόπαιον ἐκ τῆς ἑλλαδικῆς πανοπλίας κατά τῶν ὁπαδῶν τοῦ Κοπέρνικου ἐν τρισί διαλόγοις" (Βιέννη 1797). Τόν ἴδιο καιρό ὁ ἄλλος μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, δάσκαλος στή Θεσσαλονίκη καί Ἀθωνιάδα, καί σχολάρχης στή Χίο — ὁ ὁποῖος δυσφημοῦσε τά μαθηματικά ὡς πηγὴ ἀθεΐας "ἦς πρῶτον ἀποτέλεσμα θά ἦτο ἡ κατάργησις τῆς νηστείας" — ἔγραψε κατά παραγγελίαν τοῦ Πατριάρχῃ Γρηγορίου τοῦ Ε' τή "Χριστιανικὴ ἀπολογία" (1798), γιά νά χρησιμέψει "ὡς ἀν προφυλακτικόν ἱατρικόν εἰς ἐκείνους ὅπου θεῖω ἐλέει ἀκόμη δέν ἔπιον τό βολταιρικόν φαρμάκι", καί ἀργότερα ἐξέδωσε στήν Τεργέστη "Ἀντιφώνησιν πρὸς τόν παράλογον ζῆλον τῶν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης ἐρχομένων φιλοσόφων".

Εὐρωπαϊκός
κλασικισμός

ΙΟ. Ἡ Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία εἶχε πραγματικά κάθε λόγο νά ἀνησυχεῖ. Τήν ἴδια αὐτὴ ἐποχὴ ἕνας, μικρὸς βέβαια, ἀριθμὸς "Γραικῶν" σέ διάφορες σχολές τῆς Εὐρώπης εἶχε ἀρχίσει νά ἐκθέτει τό πνεῦμα του στήν ἐπίδραση τοῦ Διαφωτισμοῦ. "Ἐν Λειψίᾳ τῆς Σαξονίας", παραδείγματος χάρι, ἐκδόθηκε ἕνα "βιβλιδάριον" ἑλληνικό, πού προκάλεσε ἐγκύκλιον τοῦ Πατριάρχῃ Νεόφυτου (1793), ὁ ὁποῖος, ἀφορίζοντας τό συγγραφέα του "Χριστόδουλον τὸν κακῇ τύχῃ ρουμελιώτην", ἐκήρυττε ὅτι "ὁ παμπόνηρος καί μισάνθρωπος δαίμων ἤρρεν εἰς τοὺς παρόντας αἰῶνας ὄργανα παντελοῦς ἀσεβείας καί ἀθεΐας, τοὺς βολταίρους λέγομεν, καί Φρανκμαζόνες, καί Ροσοὺς [ROUSSEAU], Σπινόζας, καί πρὸ τῶν τοιούτων πάντων τὸν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τούτων τὰ θολερά καί δυσώδη αὐτῶν ἐκροφήσαντα νάματα, Χριστόδουλο

... ὅς ... ἔπλασεν ὁ ἀθεώτατος μίαν οὐσίαν ἄπειρον ἀρχὴν τοῦ παντός, δανεισθεῖς τὸ ἄπειρον τοῦτο ἀπὸ τὸν παλαιόν 'Αναξίμανδροντὸν Μιλήσιον, καὶ ἀπὸ τὸ νεώτερον ~~Ἐπένεαν~~ Σπινόζαν ... καὶ αὐτός δ' ἀσεβὴς μέ πολλούς τῶν ἀρχαίων 'Ελλήνων σοφούς δογματίζει", καί, καταδικάζοντας ταυτόχρονα τὴν ἑλληνικὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ φιλοσοφία, κατάληγε μέ τὴν ἐντολὴν πρὸς τοὺς πιστούς: "Παραιτεῖσθε τὰς βεβήλους κενοφωνίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως".

II. Ὁ καλὸς πατριάρχης δὲ συνέδεε βέβαια ἐντελῶς αὐθαίρετα τὴν κλασικὴν 'Ελλάδα μέ τὴν Εὐρώπην τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἐφόσον ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικά τῆς τελευταίας ὑπῆρξε ἡ ἀναβίωση τοῦ κλασικισμοῦ, ὅχι μόνο στή σοβαρὴ λογοτεχνία καὶ στίς εἰκαστικές τῆς τέχνες, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ στὰ λαϊκά ἀναγνώσματα, καὶ στήν καθημερινὴ ζωὴ ἀπὸ τίς ἐνδυμασίες καὶ τὰ χτενίσματα ὡς τίς ἐπιπλώσεις. Ἐνδεικτικὰ ἀξίζει νά ἀναφερθεῖ ἐδῶ τὸ ἔργο ἐκεῖνο πού καθρεφτίζει μέ τὸν καλύτερο τρόπο τί πίστευε ἡ Εὐρώπη τοῦ 19ου αἰῶνα γιὰ τὴν ἀρχαία 'Ελλάδα, καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ κατακληκτικὴ — καὶ μέ τὰ σημερινά ἀκόμη κριτήρια — ἐκδοτικὴ ἐπιτυχία χαρακτηρίζει τὴν ἑκτασὴ τῆς κλασικιστικῆς μόδας. ^{ἀπολαυστικῆς} Εὐρίπιδος γιὰ τὴν ἀπίθανη ἐκεῖνη "Ἀναχάρσιδος τοῦ νέου περιήγην περιήγησιν τῆς 'Ελλάδος" τοῦ ἀββᾶ Ἰπάρτελεμύ, πού κυκλοφόρησε στό Παρίσι ἓνα χρόνο πρὶν ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, σέ 5 τόμους τετάρτου σχήματος. Παρά τὸν ὄγκο του, τίς ἀτέλειωτες σημειώσεις του, τοὺς χρονολογικοὺς πίνακες καὶ τὴν ἀπέραντη πολυμάθεια, μέ τὴν ὁποία ἦταν φορτωμένο, τὸ ἔργο αὐτό πραγματοποιοῖ σαράντα πλήρεις καὶ δεκατρεῖς συντομευμένες ἐκδόσεις, καὶ μεταφράστηκε/σέ ^{ἀνάμεσα} ^{ἄλλες} πολλές/γλώσσες, ἐπανελημμένα καὶ στὰ Νέα Ἑλληνικά. Κι ὅμως ὁ τόσο ἐπιπόλαιος μύθος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ρομαντικοῦ ἑλληνισμοῦ ἦταν κατὰ μιά περίεργη ἱστορικὴ τύχη προορισμένος νά ἀντικαταστήσει τὸ βυζαντινισμό σάν ἰδανικὸ τῆς ἡγεσίας τοῦ Ἔθνους, ὅταν ἡ τελευταία ἐπαψέ νά ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὸ

Πατριαρχείο, μέ τήν ἵδρυση τοῦ κράτους.

Κοραῆς

12. Ἄν ἓνα μόνο πρόσωπο μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἀρχιτέκτονας τοῦ νέου αὐτοῦ ἰδανικοῦ καί τῆς εἰσαγωγῆς του στή νέα Ἑλλάδα, αὐτός εἶναι χωρίς ἄλλο ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς, πού ὑπῆρξε γνήσιο τέκνο, τοῦ κι ἓνας ἀπό τοὺς πιό ἐνθουσιώδεις προσήλυτους τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κλασικισμοῦ. Ὁ Κοραῆς, πού ὅπως εἶναι γνωστό ἀφιέρωσε τή ζωή του στήν προετοιμασία τῆς Ἐπανάστασης, πίστευε ὅτι, γιά νά μπορέσουν οἱ ~~Ἕλληνες~~^{Γραικοί} νά ἀνακτήσουν τήν ἐλευθερία τους, ἦταν ἀπαραίτητο νά ἀποκτήσουν πρῶτα συνείδηση τῆς καταγωγῆς τους ἀπό τήν ἐνδοξη ἀρχαία Ἑλλάδα--κατ'ὡγή πού ὁ ἴδιος κολακεύονταν νά πιστεύει ἐντελῶς ἀναμφισβήτητη. Μιά τέτοια συναγερτοποιήση θά τοὺς ξυπνοῦσε τή φιλοδοξία, θά τοὺς ἐξύψωνε τό φρόνημα, καί θά φούντωνε τόν ἐνθουσιασμό τους γιά τήν ἐλευθερία. Ἐπρεπε λοιπόν νά γνωρίσουν τήν ἀρχαία ἱστορία καί τά ἐπιτεύγματα τῶν προγόνων τους, γιά νά ἀντλήσουν ἀπό αὐτά τά παραδείγματα ἀντρείας, φιλοδοξίας, σοφίας καί ἡμερότητας, πού ἔπρεπε νά μιμηθοῦν, γιά νά ἀποκτήσουν πρῶτα καί νά διατηρήσουν ἔπειτα τήν ἐλευθερία τους. Πού ἄλλοῦ ὄφειλαν, ἄλλωστε, οἱ "φωτισμένοι" Εὐρωπαῖοι τόν πολιτισμό τους παρά στή μίμηση τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων; Συγκεκριμένα οἱ Γάλλοι, πίστευε ὁ Κοραῆς, "περισσότερον παρά τοὺς ἄλλους ἐμιμήθησαν καί εἰς τήν ἡμερότητα καί εἰς τήν σοφίαν τοὺς προγόνους τῶν Γραικῶν". Ἀλλά ὅφου οἱ Γάλλοι ἦταν τόσῳ ὅμοιοι μέ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, ἂν ἤθελαν οἱ Γραικοί νά μοιάσουν κι αὐτοί μέ τοὺς προγόνους τους, τό καλύτερο πού εἶχαν νά κάμουν ἦταν ν' ἀρχίσουν νά μιμοῦνται συστηματικά τοὺς Γάλλους: "Ἡμεῖς ἔχομεν χρεῖαν νά ἀναλάβωμεν τά φῶτα τῶν προγόνων ἡμῶν· καί πού ἄλλοῦ εἶναι δυνατόν περισσότερα παρά εἰς τοὺς Γάλλους; Ἐχομεν χρεῖαν νά ἐνδυθῶμεν τά ἡμεῖς ἡμεῖς τῶν Ἑλλήνων· καί ποῖον ἄλλο ἔθνος ὁμοιάζει περισσότερο τοὺς Ἕλληνας εἰς τήν ἡμερότητα παρά τοὺς Γάλλους; Ἐχομεν χρεῖαν ἐνθουσιασμοῦ διά νά ἐπιταχύνωμεν τόν φωτισμόν καί τήν δόξαν

όλης τῆς 'Ελλάδος' καί εἰς ποῖον ἄλλο μέρος τῆς φωτισμένης Εὐρώπης ἔξω ἀπό τὴν Γαλλίαν εὐρίσκεται περισσότερο δόξα καί τῆς δόξης περισσότερο ἐνθουσιασμός;

13. Κι ὅμως ὁ Κοραῖς προσερχόταν ἀπὸ τὸν βυζαντινόν, ἀντιδυτικόν καί ἀντικλασικόν, κόσμον. Ὁ παπὺς τοῦ Διαμαντῆς Γύσιος εἶχε γράψει "Λατίνων θρησκείας ἑλεγχοὶ 36" (1748) σὲ αὐστηροὺς ἱαμβικοὺς στίχους πού θά μπορούσαν νά εἶχαν βγεῖ ἀπὸ τὴν πένα ἑνὸς βυζαντινοῦ δογματικοῦ ἀπολογητῆ τῆς ἐποχῆς τοῦ σχίσματος. Ἄλλοι στενοὶ συγγενεῖς τοῦ ἦταν ἠνώτεροι κληρικοὶ καί ἡ νεανικὴ του παιδεία ὀφειλόταν στὸ γνωστὸ συντηρητικὸ σχολάρχῃ τῆς Σμύρνης Ἱερόθεο Δενδρινό. Παρ' ὅλα αὐτά, ὅταν ἀργότερα ταξίδεψε στὴ Δύση καί γνώρισε τὴν παιδεία τῆς, ἔγινε, σάν κάθε ἀποστάτης, ἕνας ἀπὸ τοὺς μαχητικότερους πολέμιους τῆς βυζαντινῆς παράδοσης καί ἱστορίας, τὴν ἀπέχθειά του πρὸς τὴν ὁποία δέν ἔπαψε πιά νά ἐκφράζει καί νά δικαιολογεῖ μέ κάθε εὐκαιρία. [Βλ. π.χ. "Ἀτακτα, Α', Παρίσι 1828, σσ. ζ' κ.έ., 'Ἀπάνθισμα ἐπιστολῶν, ἔκδ.' Ἰακ. Ρώτα, Α', Ἀθήνα 1839, σ. 133.]

Στὸ ^{Βυζάντιο} ἔβλεπε τὴν κυριαρχία τοῦ σκοταδισμοῦ, τοῦ συντηρητισμοῦ, καί τῆς-δεσποτείας τοῦ δεσποτισμοῦ, πού ἔρχονταν σὲ κατευθείαν ἀντίθεση μέ τὰ φιλελεύθερα ἰδανικά τῆς σύγχρονης του γαλλικῆς καί τῆς ἀρχαίας ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Αὐτές οἱ δημοκρατίες ἔπρεπε ν' ἀποτελέσουν τὰ φωτεινὰ πρότυπα τοῦ νέου κράτους, πού ἦταν ἀπαραίτητο νά κόψει κάθε δεσμό, τὸν ὁποῖο αἰσθανόταν ^{νά ἔχει} μέ τὸ πρόσφατο βυζαντινὸ παρελθόν του. "Ἀναγκαῖον ἔκρινα ... νά παρακαλέσω τὴν δμογένειάν μου εἰς τὴν χρεωστούμενην προσοχὴν μὴ μολύνωσι τὴν νέαν πολιτείαν μέ ἄλλας πολλὰς καταχρήσεις τῆς Γραικορωμαϊκῆς βασιλείας."

[Ἀτακτα, Α', σ. ιζ'.]

Φιλελληνισμός

14. Μιά ἄλλη σπουδαία ἐπίπτωση πού εἶχε γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὁ κλασικισμός τῆς Εὐρώπης ἦταν τὸ κίνημα τοῦ ἐνεργοῦ φιλελληνισμοῦ. Στὴν ἀρχή, ἡ ἀπασχόληση μέ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἔστρεψε τὴν προσοχὴ τῶν Εὐρωπαίων πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ὥρον καί

συνεπώς καί στους σύγχρονους κατοίκους του. Ανακάλυψαν τότε ότι στη χώρα του Περκλή ζούσε μία ξεπεσμένη φυλή, που δεν είχε επίγνωση του ενδοξου παρελθόντος της, ούτε κι ήταν άντάξιά του. Τόν ξεπεσμό αυτό δεν μπορούσαν να δικαιολογήσουν παρά σαν ένα λυπηρό αποτέλεσμα της μακρόχρονης δουλείας στην απολίτιστη Ανατολή, πράγμα που τους έκανε να ελπίζουν ότι, αν ίσως οι νέοι Έλληνες αποκοῦσαν κάποτε την έλευθερία τους, δε θα υπήρχε πιά τίποτε που να τους εμποδίζει να αναδειχτούν άντάξιοι των αρχαίων. Ήταν λοιπόν φυσικό τό' ότι η Επανάσταση δημιούργησε ένα ζωηρό ρεύμα ένθουςιασμού στη φιλελληνική Εύρώπη, αν καί δεν ήταν βέβαια, σε τελευταία ανάλυση, ο ένθουςιασμός αυτός που έκρινε την τύχη της Επανάστασης, αλλά η πολιτική των Δυνάμεων, οι οποίες αποφάσισαν την ίδρυση του νέου κράτους μέσα στα πλαίσια της προσπάθειάς τους για τή λύση του Ανατολικού Ζητήματος σύμφωνα μέ τά έλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντά τους.

Ευρωπαϊκά
πρότυπα

15. Είναι άγνωστο πιά θί ήταν η τροπή των πραγμάτων αν έπιζούσε ο Καποδίστριας, στοῦ οποίου τή διακυβέρνηση έναντιώθηκε άπροκάλυπτα ο Ήδμχ "δυτικοευρωπαϊός" Κοραής, εξαιτίας της προέλευσης του πρώτου από την Ανατολική Εύρώπη, της οποίας τά δεσποτικά καθεστώτα θεωρούνταν χ' οι επίγονοι του Βυζαντίου. Γεγονός είναι πάντως ότι, όταν τόν Ιανουάριο του 1833 έφτασε πάνω σέ άγγλική φρεγάτα ο Όθωνας — έχοντας εκλεγεί βασιλιάς της Ελλάδας από της Δυνάμεις στη διάσκεψη του Λονδίνου του 1832 —, οι πολυάριθμοι Βαυαροί σύμβουλοί του άρχισαν τή διοργάνωση του κράτους πάνω σέ άυστηρά προκαθορισμένα "ευρωπαϊκά" πρότυπα μέ τήν, όχι άπλως ήθική, συμπαρίσταση των βαυαρικών στρατευμάτων (3500 χιλιάδες άντρες), που είχαν φέρει μαζί τους. ΕΕΕΕΕΕΕΕΕΕ Παράλληλα μέ τή νομοθεσία, τούς διοικητικούς θεσμούς, κι όλόκληρο τό σύστημα του κρατικού μηχανισμού, που εισηγήθηκαν αυτούσια καί χωρίς τήν προσαρμογή που θα επέβαλλε μία πραγματική μελέτη κι εκτίμηση των διαφορε-

τικών ιστορικών συνθηκών, τῆς νοοτροπίας τοῦ λαοῦ, καί τῆς ἐθιμο-
τυπικῆς παράδοσής του, ἡ ὁποία ἐκτιμοῦσε ἀπό τό Βυζάντιο, στόν
τομέα τῆς παιδείας μεταφέρθηκαν, γιά τή στοιχειώδη ἐκπαίδευση, ὁ
γαλλικός νόμος GUIZOT τοῦ 1833, καί ἡ σχετική βασιλική νομοθεσία
γιά τή μέση, μέ τὰ διατάγματα "περί τοῦ διοργανισμοῦ τῶν Ἑλληνι-
κῶν σχολείων, καί Γυμνασίων" καί "περί τοῦ κανονισμοῦ τῶν Ἑλλη-
νικῶν σχολείων, καί Γυμνασίων" (31 Δεκ. 1836).

"Ἐξελληνισμός"

τῶν Ρωμιῶν

16. Δέν ἦταν ὅμως μόνο τά σχολεῖα ποῦ ἐνεμέσθηκαν
τιτλοφορήθηκαν μέ τόση ἐπισημότητα "Ἑλληνικά". Ἡ
ἀρχαία ὀνοματολογία — Ἀρείος Πάγος, Γερουσία, νομός-
νομάρχης, Βουλή, κτλ. — ἀντικατοπτρίζει τή συστηματική πιά ἐφαρμογή
τοῦ σχεδίου "Ἐξελληνισμοῦ" τῶν Ρωμιῶν ἀπό τοὺς Εὐρωπαίους φιλέλληνες
καί τοὺς ἐξευρωπαϊσμένους Ἕλληνες. Τά μωρά ἄρχισαν ξαφνικά νά
βαπτίζονται μέ ὀνόματα ἀρχαῖα, μὴ χριστιανικά, ὅπως Περικλῆς,
'Αριστοτέλης, Πελοπίδας, Σοφοκλῆς, Ἀσπασία, Ἰφιγένεια, κτλ.,
ἐνῶ πάλι πολλοί προσπάθησαν νά ἐξαρχαίσουν τὰ ἀμφίβολης προέλευσης
ἐπίθετά τους μέ τίς ὁμηρικῆς καταλήξεις -ίδης καί -ιάδης. Ἀλλά
φυσικά τό δραστικότερο μέτρο πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση πάρθηκε
μέ τὴν καθιέρωση τῆς καθαρεύουσας σάν ἐπίσημης γλώσσας τοῦ κράτους
καί τῆς παιδείας.

17. Ἔτσι ὁ Ὁθωνας μπορούσε πιά νά ὀνομαστεῖ χωρὶς δισταγμό
"βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων" (δημιουργώντας γιά πρώτη φορά ἓνα τίτλο
ἄγνωστο στήν ἱστορία)· ὁ ὅρος Ἑλλήν — ποῦ ἦταν ἀπεχθὴς στό ὀρθό-
δοξο Βυζάντιο, καί ποῦ οἱ Ρωμιοὶ τῆς Τουρκοκρατίας δὲ συσχέτιζαν
ποτέ μέ τὸν ἑαυτό τους (πολύ χαρακτηριστικὰ ὁ Μακρυγιάννης χρησι-
μοποιεῖ "Ρωμαῖγοι", "Ρωμαίγινο", κτλ., ὅταν ἀναφέρεται στά παιδι-
κά καί νεανικά του χρόνια στό πρῶτο κεφάλαιο τῶν Ἀπομνημονευμί-
των του, ἀλλά εὐθετεῖ τό "Ἕλληνες", ὅταν ἀρχίζει τὴ διήγηση
τῶν γεγονότων τῆς Ἐπανάστασης) καί ποῦ δέν εἶχε πολμήσει νά
εἰσαγάγει οὔτε κἀν ὁ Κοραῆς, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιοῦσε τὸν ὅρο

"Γραικοί" — αποκαταστάθηκε πανηγυρικά και αποδόθηκε στους νέους υπήκοους του βασιλείου Γερμανού πρίγκηπα. Συγχρόνως η καινούρια ήγετική τάξη, που δημιουργείται τώρα, παραμερίζει έντελως και μερικές φορές βίαια την, ανεπαρκή ίσως / αλλά μόνη γνήσια, φυσική ηγεσία του λαού, που αναδείχτηκε κατά τη διάρκεια του αγώνα, δηλαδή τους αρχηγούς της επανάστασης, και αποκόβει συνειδητά κάθε δεσμό με την παράδοση και το βυζαντινό παρελθόν. Την αποκοπή αυτή απεικονίζει παραστατικά η ανακήρυξη της 'Εκκλησίας της 'Ελλάδας ως αυτοκέφαλης και ανεξάρτητης από το Πατριαρχείο Κων/λεως, μολονότι δεν μπορούν να αγνοηθούν τα πολιτικά αίτια αυτής της μεταβολής, που συντελέστηκε μέσα στο πλαίσιο του ανταγωνισμού των Δυνάμεων.

Επιστροφή προς τη
λαϊκή παράδοση

18. Αυτή όμως ακριβώς τη στιγμή, που το νεαρό κράτος καταβάλλει τέτοιες ευσυνείδητες προσπάθειες να αρνηθεί το κοντινό παρελθόν του και να ταυτιστεί κατευθείαν με την αρχαία 'Ελλάδα, πέφτει έντελως απροσδόκητα η βόμβα του Γερμανού ιστορικού Σαλμεράγερ. Εάν υποτέλεσμα της έκστρατειας να ανασκευαστεί η θεωρία του για τον έσλαβισμό των 'Ελλήνων σημειώνεται τώρα κάποια στροφή προς το άμεσο παρελθόν (Βυζάντιο, Τουρκοκρατία), που ως τότε απορρίπτονταν και αγνοούνταν συστηματικά. 'Η δημοτική γλώσσα και τα έθιμα αρχίζουν να προσέχονται για πρώτη φορά στην αναζήτηση στοιχείων, που να αποδεικνύουν την καταγωγή των νέων 'Ελλήνων από τους αρχαίους. Από το 1840 και μετά εμφανίζονται μελέτες με τίτλους όπως: Βυβιλάκη, "Βίος των νέων 'Ελλήνων εν συγκρίσει προς τόν των αρχαίων προς έρμηνείαν ήμφοτέρων". Λαυκίου, "Ανατροφή των δοξασάντων και τύποις κοινοσάντων ότι ουδείς των νυν την 'Ελλάδα οϊκούντων απόγονος των αρχαίων 'Ελλήνων έστί". Πιπτάκη, "Υλη, ίνα χρησιμεύση προς απόδειξιν ότι οί νυν κατοικούντες εις την 'Ελλάδα είσιν απόγονοι των αρχαίων 'Ελλήνων".

19. Σοβαρότερος όμως λόγος για την αναθεώρηση της θέσης της ήγετικής τάξης απέναντι στο θέμα της ιστορίας ήταν το γεγονός

ὅτι ἡ μόνη παράδοση πού γνώριζε ὁ ἑλληνικός λαός στή μάζα του ἦταν ἡ βυζαντινὴ. Ὅσο τό ἔθνος ἦταν ὑπόδουλο δέν ξεχώριζε στή συν-εἶδησή του τήν ἀπελευθέρωση ἀπό τήν ἀνάκτηση τῆς Πόλης καί τήν ἀπόδοσιν τῆς Ἀγία-Σοφίας στήν ὀρθοδοξία. Τό ὄνειρο αὐτό, ἂν καί ἐξαιρετικά ἔντονο, ἦταν ἀσπῆς ὡς πρός τόν τρόπο τῆς πραγματοποίη-σής του, καί ἦνῃκε ἀσφαλῶς περισσότερο στήν περιοχὴ τοῦ θρύλλου παρά τῆς πραγματικότητος. Ἦταν δηλαδή ἡ ἐξέλιξις τοῦ βυζαντινοῦ μασσιανισμοῦ, πού ἔμελλε νά πάρει ἐργότερα τή μορφή τῆς Μεγάλης Ἰδέας καί νά γίνῃ ἡ σπουδαιότερη ἐπιδίωξις τοῦ κράτους. Ἦδη ἀπό τόν καιρό τοῦ Ρήγα τοῦ Βελενστινλή (ἐπὶ τό ἑλληνικώτερο "Θε-ραίου") εἶχαν ἀρχίσει νά συγγέονται οἱ ὀρατισμοὶ τῶν λογίων μέ τὰ λαϊκά ὄνειρα. Ἡ "Μεγάλη Ἑλλάδα", πού ἐκεῖνος εὐαγγελιζόταν, χρησιμοποιοῦσε χαρακτηριστικὰ τήν ὀρολογία τῶν λογίων γιά νά ἐκ-φράσῃ τοὺς πόθους τοῦ λαοῦ. Ὁ Παρά τῇ γαλλομάθειά του ὁμοῦς ὁ Ρήγας — εἶχε μεταφράσῃ καί τήν "Περὶ ἡγήσεως τοῦ Ἀνάχαρση" — καί τίς ἐρωτητροπίες του μέ τήν εὐρωπαϊκὴν κουλτούρα δέν κατόρθωσε ποτέ νά ἀποβάλῃ ἐντελῶς τὴν βουλκανικὴν παράδοσιν καί νά ξεχάσῃ τὰ λαϊκά ἰδιαιτέρως. Ὁ λαός δέν ἔβλεπε στήν ἵδρυσιν τοῦ καινούριου κράτους τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ὁνείρου του, ὅσο ἡ Πόλις καί ἡ πλειοψη-φία τῶν ὁμογενῶν του ἔμεναν κάτω ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ὁ μαρμαρω-μένος βασιλιάς δέν εἶχε ἀκόμα ζωντανέψει, καί ἡ Ἀγία-Σοφία ἐξα-κολουθεῖ νά εἶναι τζαμί. Ἡ Ἀγία-Σοφία εἶχε γι' αὐτοὺς πολὺ περισσότερο νόημα ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα.

Συμβιβασμός τῶν
δύο κόσμων

20. Στὶ μέσαι τοῦ 19ου αἰῶνα λοιπόν ἡ κατάσταση εἶ-χε διαμορφωθεῖ ὡς ἑξῆς. Ἡ ἡγετικὴ τάξις ταύτιζε τό νέο κράτος μέ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἐνῶ ὁ λαός τό ταύτιζε μέ τό Βυζάντιον. Συνεπῶς ἡ ἀνάγκη τῆς συμπίλωσης τῶν δύο πόσεων ἐπέβαλλε νά ταυτιστοῖ μέ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καί τό Βυ-ζάντιον. Ἡ γοτθικὴ μόδα, πού εἶχε ἐντωμεταξὺ ὑποκαταστήσει τόν

στη Δύση

κλασικισμό, τό νέο ένδιαφέρον γιά τίς σταυροφορίες καί τό Βυζάντιο, καί ή άναγέννηση τών βυζαντινών σπουδών στην Εύρώπη είχαν παρμερίσει πιά κάθε ένδεχόμενο δισταγμό γιά τήν άποκατάσταση του Βυζαντίου στη συνείδηση καί τών Έλλήνων λογίων. Οί ένδείξεις πού είχαν άναζητηθεϊ στο Βυζάντιο, γιά νά υποστηριχτεϊ ή ΕΕΕΕΕΕ έλληνικότητα τών Νεοελλήνων, μπορούσαν τώρα νά χρησιμοποιηθούν, γιά νά δείξουν τήν έλληνικότητα αύτου τούτου του Βυζαντίου. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο ιστορικός εκείνος πού έπιχείρησε νά άνασκειυάσει κατά τόν έγκυρότερο τρόπο τή θεωρία του Φαλμεράγερ, ο Κ. Παπαρρηγόπουλος, ήταν εκείνος πού έδωσε καί τήν πιο ολοκληρωμένη μορφή στη νέα αντίληψη της άδιόσπαστης συνέχειας της ελληνικής ιστορίας από τόν Όμηρο ως τόν Όθωνα. Ο Παπαρρηγόπουλος έρμήνευε τό Βυζάντιο σά μιάν άλλη έκφανση της ελληνικής μεγαλοφυΐας. Παραδεχόταν βέβαια ότι κατά τή διάρκεια τών μέσων χρόνων τό ελληνικό πνεύμα νοθεύτηκε από άνατολίτικες καί βαρβαρικές επιδράσεις, πού είχαν σάν άποτέλεσμα τήν είσαγωγή διάφορων άνεπιθύμητων θεσμών, αλλά ^{επέμινε έπ} δέν έχασε ποτέ τόν άρχικό του χαρακτήρα κι έδωσε κατά τόν 8ο αιώνα, π.χ., ένα λαμπρό δείγμα της παρουσίας του μέ τή μεγάλη εικονοκλαστική μεταρρύθμιση. Η πρωτότυπη αύτή έρμηνεία βρίσκεται φυσικά σέ βασική αντίθεση μέ τή σύγχρονη διεθνή ιστοριογραφία, πού βλέπει στην εικονομαχία τήν ισχυρή επίδραση της Άνατολής (πρβλ. τήν άνεικονική λατρεία Ιουδαϊσμού καί Μωαμεθανισμού), από τήν οποία άλλωστε προέρχονταν όλοι οί εικονομάχοι αυτοκράτορες. Κατά τόν Παπαρρηγόπουλο οί εικονομάχοι ήταν φιλελεύθεροι καί άνθρωπιστές: περιόρισαν τή δουλεία καί τό μοναχισμό, καί υποστήριξαν τή "θύραθεν" παιδεία καί όρθολογιστικές οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Δηλαδή προσπάθησαν νά δημιουργήσουν τό είδος εκείνο της όρθολογιστικής κοινωνίας, πού επικράτησε τελικά μόνο μόνο στην Εύρώπη του 19ου αιώνα (πρβλ. παράγρ. 12).

Τό πνεῦμα τοῦ Παπαρρηγόπουλου μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ γενικά ὡς ἑξῆς: Ὅτι καλὸ ὑπῆρχε στό θυζόντιο — γιὰ τὴν ἀκρίβεια ὅ,τι θεωροῦνταν καλὸ μέτῃ κριτήρια τῆς ρομαντικῆς Εὐρώπης — ἦταν "ἐλληνικό", ὅ,τι κακὸ, ὀφειλόταν στὴ νόθευση ἢ, σύμφωνα μέ μιὰ γραφικὴ παρομοίωση τοῦ Βικέλα, στό "νέραμα" τοῦ δυνατοῦ κρασίου τοῦ ἑλληνισμοῦ, πού μόνο ὕστερα ἀπὸ μακροχρόνια ἀπόσταξη θά μπορούσε νά ξαναποκτήσει τὸ παλιό του ἄρωμα καί χρῶμα.

21. Ἡ ἱστορία τοῦ Παπαρρηγόπουλου ἔγινε ἓνα καινούριο εὐαγγέλιο γιὰ τοὺς Νεοέλληνες. Ὅτιδήποτε προσθῆκε ἢ διορθώσεως μπορούσε νά φέρει ἡ μεταγενέστερη ἐρευνα θά ἦταν μόνο σέ μικρὲς λεπτομέρειες, πού δὲ θά μπορούσαν νά ἐπιφέρουν βασικὲς ἀλλαγές στό ἐνιαῖο σύνολό της, τὸ ὁποῖο, κατὰ τὸν Π. Καρολίδη, πρόκειται νά μείνει "κτῆμα ἐς αἰεί". Πραγματικά, ἡ ὅλη ἡ εἰκόνα τοῦ ἑλληνισμοῦ διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ὅπως τὴ σχεδίασε ὁ Παπαρρηγόπουλος, κυριάρχησε στὴν Ἑλλάδα ὡς τίς μέρες μας, ἔτσι ὥστε κάθε νεώτερη ἐπιστημονικὴ ἐρευνα — ὄχι μόνο στὴν καθαρὴ ἱστορία, ἀλλὰ καί στὴ λογοτεχνία, στὴ μελέτη τῆς γλώσσας, στὴ λαογραφία, ἀρχαιολογία, ἐθνολογία, κτλ. — νά βασίζεται σ' αὐτὴν καί νά τὴ θεωρεῖ σὰν τὴν ἀναμφισβήτητη καί ἀξιωματικὴ ἀλήθεια. Ἀλλὰ καί ὁ κοινὸς πολίτης ἀκόμη στὴν καθημερινὴ ζωὴ του σκέφτεται καί ἐνεργεῖ αὐτομάτως (στὴν ἀσκηση τῶν πολιτικῶν του καθηκόντων, στὶς αἰσθητικὲς του προτιμήσεις, στὰ διαβάσματά του, καί γενικά στὴν ἀξιολόγηση ὅλων τῶν γεγονότων πού συμβαίνουν στό ἡμεσο περιβάλλον του ἢ στό διεθνὴ χωρὸ) πάνω στὶς γραμμὲς πού χάραξε ὁ Παπαρρηγόπουλος, μέ τοῦ ὁποῖου τίς ιδέες ἔχει διαπλαστεῖ ἀπὸ τὴν πρώτη τάξη τοῦ σχολείου, ἀκόμη κι ὅταν ἀγνοεῖ τ' ὄνομά του. Τέλος, ἡ ἐσωτερικὴ καί ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ κράτους κινεῖται παίρνοντας ἐπίσημα σὰ δεδομένη τὴ θεωρία του. Γιὰ τὴ νέα Ἑλλάδα ὁ Παρθενώνας καί ἡ Ἁγία Σοφία θεωροῦνται χωρὶς συζήτηση σὰ δύο λαμπρὲς ἐκδηλώσεις τῆς ἰδίας ἐθνικῆς μεγαλοφυΐας, πού ἡ μιὰ συμπληρώνει τὴν ἄλλη. Μόνο μ' ἓνα τρόπο σκέψης τέτοιο ἢ ἀντιφατικὴ στὴν οὐσία της ἔννοια τοῦ

Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ ἦταν δυνατό νά δημιουργηθεῖ καί νά ἐπιβληθεῖ.

22. Σ' αὐτό τό σημεῖο εἶναι σκόπιμο νά τονιστεῖ ὅτι ἡ ἐννοια εἶναι, ὁλοκάθαρα, δημιούργημα ^{τῶν μέσων} τοῦ Ἰθου αἰῶνα καί ἄγνωστη στό Βυζάντιο. Ὁ Νεοέλληνας πληροφορεῖται ἀπό τό σχολεῖο ὅτι ὁ πολιτισμός τοῦ Βυζαντίου ἦταν "Ἑλληνοχριστιανικός", ἀφοῦ ἡ ρωμαϊκή αὐτοκρατορία εἶχε ἐκχριστιανιστεῖ ἐντελῶς στά χρόνια τοῦ Θεοδοσίου, καί εἶχε ἐξελληνιστεῖ ἐντελῶς στά χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Εἶδαμε ὅμως ὅτι ὁ ἑλληνισμός τοῦ Βυζαντίου περιοριζόταν στή γλώσσα καί δέν εἶχε καμιά σχέση μέ τήν οὐσία τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀπεναντίας ἦταν ἐντελῶς ἀντίθετος πρὸς αὐτό (παράγρ. 6-7). Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἕνας τόσο εὐρύς ὅρος, πού συμπεριλαμβάνει ἀνεξέλεγκτα ὅλους τούς χριστιανούς ἀνεξάρτητα ἀπό δόγματα, θά ἦταν ἀδιανόητος γιά τούς Βυζαντινούς πού, μπορεῖ κανεῖς νά πεῖ, ~~ὅτι~~ θεωροῦσαν τόν ἑαυτό τους κατὰ πρῶτο λόγο ὀρθόδοξους καί κατὰ δεύτερο χριστιανούς. Ὁ ἱστορικός Δούκας, στήν ἐποχή τῆς Ἀλωσης, ἐκφράζει ἀπερίφραστα τό πνεῦμα τοῦ Σχολάρου, ὅταν λέει: "Καλλιότερόν ἐστιν εἰδέναι ἐν μέσῃ τῇ Πόλει φακιόλιον Τούρκου ἢ καλύπτραν λατινικήν". Ὁ χριστιανισμός τοῦ ρομαντικοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ βάζει κατ' ἀνάγκη σέ δεύτερη μοῖρα τήν ὀρθοδοξία γιά χάρη μιᾶς εὐρύτερης χριστιανοσύνης, πού ἀγκαλιάζει τούς κάποτε "θεομίσητους" Ὀράγκους, ἀφοῦ ἡ δυτική Εὐρώπη ἔχει γίνει τώρα ὁ κηδεμόνας μας καί τό πρότυπό μας. Ἄς μήν ξεχνᾶμε ἄλλωστε ὅτι αὐτός ἦταν ἕνας ἀπό τούς λόγους, πού οἱ Νεοέλληνες, μόλις δημιούργησαν ἀνεξάρτητο κράτος, ἀποσπάστηκαν ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ἀπό τήν κοινότητα τῶν ὀρθοδόξων ἐθνῶν.

Τό νόημα τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ

23. Ποιό ὅμως εἶναι τό περιεχόμενο τῆς ἐννοιας "Ἑλληνοχριστιανικός πολιτισμός" σήμερα;

α. Κατ' ἀρχήν προϋποθέτει ἀκλόνητη καί ἀξιωματική πίστη στό ὅτι οἱ νέοι Ἕλληνες εἶναι οἱ βιολογικοί κληρονόμοι τῶν ἀρχαίων Ἰώνων, Αἰολέων, Δωριέων, Μακεδόνων (τούς ὁποίους θεωρεῖ χωρίς συζήτηση γνήσιο ἑλληνικό φύλο).

β. Θεωρεῖ σά δεδομένο ὅτι οἱ νέοι Ἕλληνες εἶναι οἱ νόμιμοι καί κατ' ἐξοχήν κληρονόμοι δυό διαφορετικῶν, ἀλλά ἐξίσου ἑλληνικῶν, πολιτισμῶν, τοῦ κλασσικοῦ καί τοῦ βυζαντινοῦ, πού ἔφτασαν στό ζενίθ τῆς ἀκμῆς τους σέ συγκεκριμένες περιόδους τοῦ παρελθόντος, ὅσχετα ἂν δέχτηκαν κατά τή διάρκεια τῆς μακριᾶς ἱστορίας καί ὀρισμένες ἐντελῶς ἐπουσιώδεις ξένες ἐπιδράσεις, πού πραγματοποιήθηκαν ὡς ἕνα βαθμό ἤδη στό βυζάντιο, ἀλλά κυρίως, φυσικά, τόν καιρό τῆς Τουρκοκρατίας. Οἱ ἐπιδράσεις αὐτές μποροῦν καί πρέπει νά ὑποβληθοῦν.

γ. Ὁ Ἑλληνοχριστιανικός πολιτισμός, ἐφόσον ὁλοκληρώθηκε κατά τό παρελθόν, ἐποτελεῖ ἕνα ἰδεῶδες πού δέν ἐπιδέχεται ἀναθεώρηση ἢ βελτίωση. Ἐπομένως ἡ εὐγενέστερη φιλοδοξία πού μποροῦν νά ἔχουν οἱ νέοι Ἕλληνες εἶναι ἡ διατήρηση αὐτοῦ τοῦ ἰδεῶδους στήν καθαρότερη μορφή του, καί ἡ προφύλαξή του ἀπό παραπέρα κίνδυνο νόθευσης. Μάλιστα ἡ πίστη σ' αὐτό τό ἰδεῶδες, καί ἡ διατήρησή του, δέν εἶναι ἁπλῶς μιᾷ φιλοδοξίᾳ, ἀλλά τό ὕψιστο ἐθνικό καθήκον.

24. Εἶναι φανερό ὅτι ἡ κοσμοθεωρία τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι στήν οὐσίᾳ τῆς ἀπροκάλυπτα συντηρητική, ἀφού τοποθετεῖ τό ἰδεῶδες τῆς στό παρελθόν καί δέν προβλέπει ἐξέλιξη ἢ πρόοδο, ἀλλά μόνο συντήρηση. Ἡ γλώσσα, παραδείγματός χάρη, μέ τήν ὁποία ἐκφράστηκαν οἱ παραπάνω ἰδέες, εἶναι ταυτόχρονα καί μιᾷ χαρακτηριστικότητι περίπτωση ἐφαρμογῆς τους. Ὄταν πρωτοδημιουργήθηκε ἡ καθαρρεύουσα δέν ἀποτελοῦσε αὐτοσκοπό, ἀλλά μόνο ἕνα στάδιο προσχεδιασμένου καθαρισμοῦ τῆς νοθευμένης καί ἐκχυδαϊσμένης Νέας

Ἑλληνικῆς, τὸ ὁποῖο θὰ ὀδηγοῦσε πρὸς τὴν Ἀρχαίαν. Ἀργότερα, ἀφοῦ χρησιμοποιήθηκε σὰ μέσο ἐκφράσεως τῶν παραπάνω ἰδεῶν, ἔφτασε πιά νὰ θεωρεῖται ἱκανοποιητικὸ ὄργανο τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, πράγμα τοῦ δείχνει, κατ' ἀρχὴν βέβαια, πόσο ἡμιμαθεῖς ἦταν οἱ ἰδεολόγοι ἀπόστολοι τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ καὶ πόσο ἀνεπαρκῆς ἦταν καὶ ἡ ἀρχαιομάθειά τους ἀκόμη, ὥστε νὰ θεωροῦν ἓνα ἀόθαίρετο καὶ μιζοβέρβαρο γλωσσικὸ σχῆμα—πού νοθεύει ταυτόχρονα καὶ τὴν καθαρότητα τῆς Ἀττικῆς τοῦ Δημοσθένη καὶ τὴν τιμιότητα τοῦ δημοτικοῦ λόγου—ὡς παραδεκτὸ ὑποκατάστατο τῆς Ἀρχαίας, ἀλλὰ κυρίως δείχνει πόσο ἀμετακίνητος ἦταν ὁ συντηρητισμὸς τους, ὥστε οὔτε καὶ πρὸς τὰ πίσω νὰ μὴ μπορέσουν τελικὰ νὰ προχωρήσουν, ἀλλὰ νὰ μείνουν προσκολλημένοι στὸ σημεῖο πού τοὺς εἶχε ὀδηγήσει ἡ προηγούμενη προσπάθεια ἀναβίωσης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Αὐτὸ δὲν ὀφειλόταν μόνο στὴν πνευματικὴ τους νοθρότητα, ἀλλὰ καὶ στὴν ἑλλειψὴ γνήσιου καὶ τίμιου ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν ἀναβίωση τῶν ἀξιῶν τοῦ πολιτισμοῦ πού κήρυτταν, καὶ πού στὸ μεταξύ εἶχε ἀρχίσει νὰ γίνεται ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης καὶ ὅπλο στὰ χέρια μιᾶς ἡγετικῆς ὀλιγαρχίας, ὅπως θὰ δεῖχτεῖ ἀμέσως παρακάτω. Ἡ καθαρεύουσα λοιπὸν δίνει τὸ μέτρο τῆς ἀξίας ὅλων τῶν ἄλλων στοιχείων τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Καθηλεία τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ

25. Ἦταν φυσικὸ μιά τόσο κυριολεκτικὰ "συντηρητικὴ" ἰδεολογία νὰ ἐξυπηρετεῖ ἀπόλυτα τὰ συμφέροντα τῆς καταστημένης

τάξεως πού εἶχε, καὶ ἔχει, σὰν ἀρχὴ τῆς τῇ διατήρηση τῶν κεκτημένων, καὶ τὴν ἀποφυγὴ μὲ κάθε θυσία τῆς παραμικρότερης ἀλλαγῆς, ἡ ὁποία/μποροῦσε νὰ ἀναδείξει καὶ νὰ κινητοποιήσῃ νέες δυνάμεις πού θὰ ἀμφισβητοῦσαν τὰ ποικίλα προνόμιά της καὶ τὴν ἴδια τὴν ἡγετικὴ τῆς θέση. Ἡ ἱστορικὴ θεωρία τοῦ Παπαρρηγόπουλου, πάνω στὴν ὁποία στηρίχτηκε ἡ ἰδεολογία τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολι-

τισμοῦ, παρ' ὅλη τὴν ἀρχικὴ τιμιότητα καὶ εἰλικρίνεια τοῦ δημι-
 ουργοῦ της, ^{ἀποτελοῦσε,} ~~ἡσυχία~~ ἀπὸ καθαρὰ ἐπιστημονικὴ ἀποψη, μιά τόσο ἐνθου-
 σιώδη ὑπεραπλούστευση τῶν πραγμάτων, ὥστε θά ἦταν φυσικό νά ξεπε-
 ραστεῖ γρήγορα ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἂν δὲν εἶχε ἀμέσως
 ἀναγνωριστεῖ ἡ ἀξία της ὡς ἰσχυροῦ ὅπλου στὴν ἀπηρεσία τῶν ἰδιο-
 τελῶν συμφερόντων τοῦ Καθεστώτος, τὸ ὁποῖο ἔσπευσε νά τὴν υἱοθε-
 τήσῃ, καὶ ἀνάλαβε νά τὴν προστατέψῃ ἀπὸ τὴν φθορά τῆς ἐπιστημο-
 νικῆς ἔρευνας. Ἔτσι ἡ θεωρία μετατοπίστηκε ἀπὸ ^{τὴν} ἐπικίνδυνη
 σφαῖρα τῆς ἐπιστήμης — ὅπου τὰ πάντα μποροῦν, καὶ πρέπει, νά ἀπο-
 τελοῦν ἀντικείμενο ἀμφιβολίας καὶ ἔρευνας — κι ἔγινε ταμποῦ ἱερὸ
 καὶ ἀπαραβίαστο, τὸ ὁποῖο μόνο "προδότες" ἢ "ὕπηρέτες ξένων συμ-
 φερόντων" θά ἦταν δυνατό νά θέλουν νά ἀμφισβητήσουν. Ἀπὸ τὴ στιγ-
 μὴ πού, ἀπὸ μιά, ἀρχικὰ, ἐπιστημονικὴ θεωρία — δημιουργήθηκε ἓνα
 δόγμα, καὶ καθιερώθηκε, σὰν ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλήθεια, ἡ ὑπαρξὴ μιᾶς
 ἱερῆς κληρονομιάς, κι ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού διορίστηκαν (ἀπὸ τὸν ἴδιο
 φυσικὰ τὸν ἑαυτὸ τους) οἱ θεματοφύλακες της, καθῆκον τοῦ ἔθνους
 γίνεται πιά ἡ συντήρηση τῆς πολὺτιμης αὐτῆς κληρονομιάς, πού προ-
^{καὶ ἐπιβάλλει} υποθέτει ὅσον ἀφορᾷ τὸ παρελθόν, τὸ καθάρισμα τοῦ ἔθνους ἀπὸ
 παλιᾶς κακῆς ἐπιδράσεις, καί, ὅσον ἀφορᾷ τὸ μέλλον, τὴν προφύλαξή
 του ἀπὸ ἐνδεχόμενο "μῖasma γεννηθέν ἐξω τῆς Ἑλλάδος". Ἡ τελευ-
 ταία αὐτῇ ἐπιταγὴ δίνει στὴν τάξιν τῶν θεματοφυλάκων καὶ αποκλει-
 στικῶν "γυναισίων φορέων τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως" τὸ ἐξῆς τρομερὸ
 ὅπλο: Ἐχουν τὴ δυνατότητα, ἐν ὀνόματι "τῆς ἱστορικῆς μοίρας τοῦ
 ἔθνους", τῆς "ἑλληνικότητος", τῆς "ἐθνικότητος" (ἢ "ἀντεθνικότη-
 τας", ἀναλόγως) — νά κρίνουν, νά δημιουργοῦν, ἢ νά ἀπορρίπτουν πρό-
 σωπα, ἰδέες, θεσμοὺς, ἰδρύματα, νά ψηφίζουν νόμους, νά καθορίζουν
 τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, καὶ τέλος νά κατευθύνουν τὴν "ἐθνικὴ"
 παιδεία. Καθετὶ τοῦ νομίζουν ὅτι ἐνέχει κινδύνους γι' αὐτοὺς
 καὶ τὴν προνομιακὴ τους θέσιν θεωρεῖται ἄρνηση τῶν "ἑλληνοχριστια-

νικῶν ἰδεωδῶν", "μίσμᾶ", "ἀντεθνική πρᾶξις" καί "ἐσχάτη προδοσία", πράγμα πού τούς δίνει τό/δικαίωμα ^{ιερό} νά τό καταπολεμήσουν μέ κάθε μέσο. Ὁ ἐξοντωτικός αὐτός πόλεμος στρέφεται φυσικά κατά κύριο λόγο ἐναντίον τῶν προοδευτικῶν τάσεων τοῦ λαοῦ καί τῶν ἀτόμων πού τίς ἐκπροσωποῦν. Ὅποιοσδήποτε προσπαθήσει νά εἰσαγάγει καινά δαιμόνια ~~κατηγορεῖται~~ κατηγορεῖται ὅτι παρεκτρέπεται ἀπό τήν ἑλληνοχριστιανική παράδοση, διαβάλλεται σάν μιμητής τῶν ξένων, καί ὑπηρετῇς ξένων συμφερόντων, ἀπό τούς ἀνθρώπους ἀκριβῶς πού εἶναι οἱ θεματοφύλακες μιᾶς δῆθεν ἑλληνικῆς παράδοσης, καί πού ὑπῆρξαν πάντα οἱ κατ' ἐξοχήν μιμητές — καί κακοί μιμητές — ξένων προτύπων, καί πού παραμένουν πάντα στενωτάτα ἐξαρτημένοι ἀπό τά συμφέροντα τῶν Δυνάμεων. (Χαρακτηριστικά ἀξίζει ν' ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ προσπάθεια ὀργάνωσης τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν πάνω σέ καινούριες βάσεις συκοφαντήθηκε σά μίμηση ξένων προτύπων, σά νά μὴν εἶναι τά ἄλλα ἑλληνικά πανεπιστήμια ἐκτραυματικές ἀπομιμήσεις τῶν γερμανικῶν πανεπιστημίων τοῦ περασμένου αἰῶνα!) Ἔτσι ὁ ἑλληνικός λαός ἔχει καταντήσει νά βρίσκειται, σάν πνευματικά καθυστερημένο παιδί, κάτω ἀπό τήν "εὐεργετική", ἀλλά καί, ὅταν χρειάζεται, αὐστηρή ἐπιτροпеία τῆς ἡγετικῆς του μειοψηφίας, πού τοῦ ἐπιβάλλει σκληρότατες θυσίες, καί πολλές φορές δέ διστάζει νά ἐγκληματεῖ εἰς βάρος του, ἐκὼ ταυτόχρονα ἀπαιτεῖ νά ἀναγκωρίζεται σάν εὐεργέτης καί σωτήρας πού διαφυλάσσει — ἰδιόφορο μέ πόσες θυσίες καί τίνων — τά ὑψηλά ἐθνικά ἰδεώδη. (Μιά πολύ πρόσφατη ἐκδήλωση τοῦ ἐξ ὀρισμοῦ ἀντιδημοκρατικοῦ πνεύματος τῆς ἐπιτροπείας τοῦ λαοῦ ὑπῆρξε τό βασιλικό διάγγελμα τῆς 1/1/66, στό ὁποῖο προβάλλεται ἡ θεωρία ὅτι ὁ λαός — "πᾶς καλός Ἕλλην" — εἶναι δυνατό νά γίνεи "ἀνύποπτος ἐχθρός τῆς πατρίδος", ἂν δέν καθοδηγηθεῖ κατάλληλα ἀπό τούς κηδεμόνες του.)

26. Ἡ μέθοδος πού χρησιμοποιεῖ ἡ ὀλιγαρχική μειοψηφία, γιά νά διδάσκει στό λαό τά "καθήκοντά" του, καί νά τόν πείθει ὅτι ἐργάζε-

ται γιά τό καλό του —καί ὅτι ὁποιαδήποτε ἀλλαγὴ στήν καθιερωμένη τάξη τῶν πραγμάτων ἰσοδυναμεῖ μέ ἐθνική προδοσία — εἶναι ἡ συστηματική διασφώτιση, πού γίνεται βασικά μέ τήν παιδεία, τήν ὁποία ἐλέγχει ἀπόλυτα. Ἡ δημιουργία καί διατήρηση "ὕψηλου ἐθνικοῦ φρονήματος" ἀποτελεῖ τό κύριο μέλημα τῶν πρώτων βαθμίδων τῆς παιδείας. Ἔτσι ὁ Νεοέλληνας ἀνατρέφεται πιστεύοντας τυφλά στά συνθήματα τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, καί δέν τοῦ δίνεται ἡ εὐκαιρία νά μάθει ποτέ ὅτι ὁλόκληρο τό οἰκοδόμημα τῆς ἰδεολογίας του στηρίζεται σέ μιὰ "βελτιωμένη" καί ἐξωραϊσμένη ἐρμηνεία τῶν ἱστορικῶν γεγονότων· οὔτε καί ὑποπεύεται ποτέ πόσο ἰσχυρή τροχοπέδη ἀποτελοῦν γι' αὐτόν καί τό μέλλον του οἱ μακροί αἰῶνες τῆς δόξας τῶν προγόνων του. Ἡ προγονολατρεία πού καλλιεργεῖ συστηματικά ὁ ἐθνικός φρονηματισμός ἔχει εὐνουχίσει τόν Ἕλληνα σ' αὐτό τό σημεῖο, ὥστε νά εἶναι ἐξαιρετικά ὑπερήφανος γι' αὐτό πού ἔμαθε νά θεωρεῖ παρελθόν του, καί νά μένει ἱκανοποιημένος ἀπό τόν ἑαυτό του. Μέ τά μάτια του στραμμένα πρὸς τό παρελθόν, καί θαμπωμένα ἀπό τή λάμψη του, δέν εἶναι σέ θέση νά διακρίνει καί νά ἐκτιμήσει τή σημερινή του ἐξαθλίωση, καί τήν ἀβεβαιότητα τοῦ μέλλοντός του, ὥστε ν' ἀρχίσει νά σκέφτεται πῶς θά μπορούσε νά βελτιώσει τή θέση του. Ἐχοντας χρωματίζει τή φανταστική εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ του μέ ὅλα ἐκεῖνα τά γνωστά ὑπερθετικά, ὅπως "ὁ γενναιότερος μαχητής" ("ἀπό τό Μαραθῶνα ὡς τό Γράμμο"), "ὁ πιό ἀνοιχτομάτης" (τό "ἐλληνικό δαιμόνιο" ἀπό τόν Ὀδυσσεύς ὡς τόν Ἑνάση), "ὁ πιό φιλόξενος λαός τῆς Γῆς" (ἡ "πατροπαράδοτη ἐλληνική φιλοξενία" ἀπό τή λατρεία τοῦ Εἰνίου Δία ὡς τά συνθήματα τοῦ Ε.Ο.Τ.), "ὁ πιό λιτός" ("τό λιτοδίαιτον τοῦ Ἑλλήνος" ἀπό τό μέλανα ζωμό ὡς τή φασουλάδα), "ὁ πιό φιλότιμος", "ὁ πιό πατριώτης", "ὁ πιό φιλελεύθερος", "ὁ τολμηρότερος θαλασσοπόρος", κτλ., εἶναι φυσικό νά μὴν αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη βελτίωσης. Ἡ συστηματική αὐτὴ ἀδιάντροπη κολακεία πρὸς τόν τρέφει μέ κούφια λόγια ἀπὸ τήν παιδική του

ήλικία, παραμορφώνει τήν προοπτική του, καί τόν κάνει εὐάλωτο θύμα τῶν κολάκων καί ἐκμεταλλευτῶν του.

27. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τοῦ πόσο συνειδητὴ ὑπῆρξε πάντα ἡ συστηματικὴ ψευδολογία τους ἀποτελεῖ ἡ πολιτικὴ τους κατὰ τὴ δεύτερη δεκαετία τοῦ 20ου αἰῶνα, ἡ ὁποία κατὰληξε στήν ὀδυνηρότερη ἐμπειρία τῆς πρόσφατης ἱστορίας τοῦ ἔθνους. Τό μοναδικό σημεῖο ἐπαφῆς ἀνάμεσα στοὺς "ἑλληνιστές" λογίους καί τὴ λαϊκὴ βυζαντινὴ παράδοση ἦταν ἡ Μεγάλῃ 'Ιδέα, πού ἐνσωματώθηκε ἀπ' τὴν ἀρχὴ κατ' ἀνάγκη μέσα στὴ ἑλληνοχριστιανικὴ ἰδεολογία. Τὰ ἐθνικιστικὰ συν-θήματα τῆς τελευταίας ὄχι μόνο τὴν υποδαύλιζαν, ἀλλὰ καί τὴν ἔκαναν συγκεκριμένη πολιτικὴ ἐπιδίωξη. Τό πόσο ὅμως ἡ Μεγάλῃ 'Ιδέα ἦταν γιὰ τὴν καθεστηκυῖα τάξη θέμα λέξεων καινῶν καί ὀνομάτων μόνο ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἐκεῖνος πού βαφτίστηκε τὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων λόγων μέ τό ὄνομα τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ, γιὰ νά ξαναπάρει τὴν Πόλη, ἦταν ὁ ἴδιος πού στίς κρίσιμες στιγμές, ὑπηρετώντας τὰ ἀντεθνικὰ συμφέροντα αὐτῆς τῆς τάξης, ἐπρόδωσε τὴ Μεγάλῃ 'Ιδέα.

28. 'Απὸ τὴν ὀριστικὴ συντριβὴ τῆς Μεγάλῃς 'Ιδέας κι ὕστερα ὁ 'Ελληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς ἀποψιλώθηκε ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἀντίκρισμα εἶχε ὡς τότε στήν ψυχὴ τοῦ λαοῦ. 'Απὸ τότε πού ἔχασε αὐτό αὐτό τό μοναδικό συγκεκριμένο μέρος τοῦ περιεχομένου του κατάντησε πιά ἐντελῶς κενό σχῆμα λόγου, τό ὁποῖο μπορούσε νά ἐρμηνευτεῖ κάθε φορά καί διαφορετικά, ἀνάλογα μέ τὰ περιστασιακά συμφέροντα αὐτῶν πού τόν μεταχειρίζονταν σάν ἀκόμη τρομερότερο ὄπλο ἀπὸ δῶ κι ἔπειτα. "Ἔτσι ἐπὶ δικτατορίας Μεταξᾶ, παραδείγματος χάρη, ὑπηρετεῖ τὴν ἐκστρατεία ὑπὲρ τοῦ "τρίτου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ" (ὁ φασισμὸς δέ θεωρήθηκε ποτέ ἔννοια ἀντίθετη πρὸς τόν 'Ελληνοχριστιανικὸ πολιτισμό, ἴσως χάρη στὰ πολλὰ κοινὰ σημεῖα πού εἶχαν μεταξύ τους: τυφλὸς ἐθνικισμὸς, θεωρίες γιὰ τὴν καθαρότητα καί ἀνωτερότητα τῆς φυλῆς, ἀδιαφορία γιὰ οἰκονομικὲς καί ταξικὲς διαιρέσεις, ἐξαπάτηση

οὔ λαοῦ μέ συστηματική "παιδεία", μισαλλοδοξία, κτλ.).

29. Μετά τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ὁ Ἑλληνοχριστιανικός πολιτισμός πῆρε τό νόημα τῆς ἀντικομμουνιστικῆς ἰδεολογίας. Γιά πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε εὐρύτερα τό δεύτερο συνθετικό τῆς λέξης στήν προσπάθεια νά τονιστεῖ ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στούς ἄθεους Μαρξιστές καί στούς εὐσεβεῖς κληρονόμους τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Τονίζεται ἐξάλλου ἡ καταγωγή τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ ἀπό τόν ἑλληνικό, γιά νά δειχτεῖ τό πόσο ἀξιοματικά (καί ὑποχρεωτικά ἀνήκει ἡ Ἑλλάδα στόν "ἐλεύθερο κόσμον").

30. Ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο ἔγινε ἡ παραπάνω, ἀναγκαστικά σύντομη καί κάθε ἄλλο παρά ὀλοκληρωμένη, ἀναδρομή, εἶναι γιά νά δει-
χτε φανεῖ πᾶνω σέ ποιά θεμέλια στηρίχτηκε εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τό οἰκοδομημα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, καί τί συνοθύλευμα ἱστορικῶν ἀνακριβειῶν, αὐθαίρετων συμπερασμάτων, ὑστερόβουλων παρερμηνειῶν, ἐπιπολαίων κρίσεων, ἀναφομοίωτων πιθηκισμῶν ξένων προτύπων, δεισιδαιμονιῶν, καί ἐνθουσιώδους σύγχυσης ἐπιθυμιῶν καί γεγονότων, ἀποτελέσσε τήν ὑποκλειστική πνευματική τροφή τοῦ ἔθνους μας.